

DEN GAMLE KØBSTAD

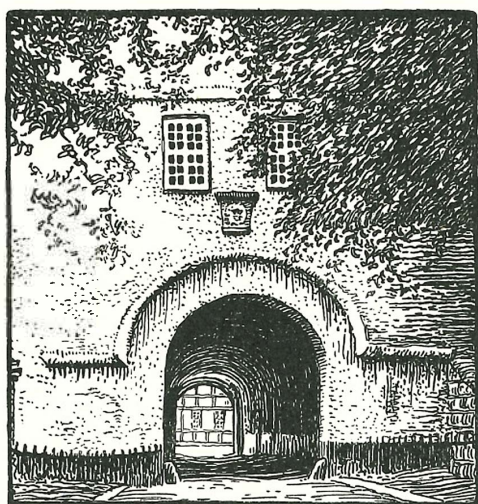

TEGNINGER AF KR. KONGSTAD
TEKST AF HUGO MATTHIESSEN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
MCMXXVI

DEN GAMLE KØBSTAD

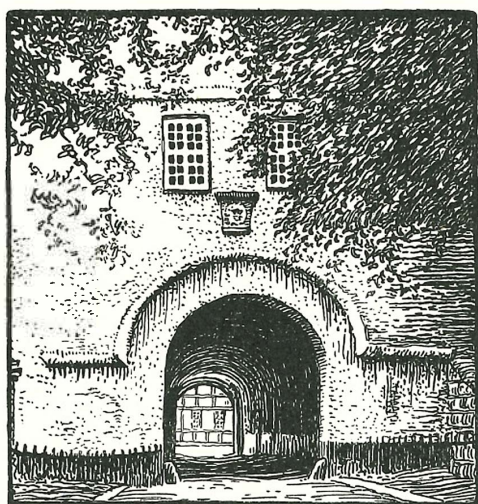
TEGNINGER AF KR. KONGSTAD
TEKST AF HUGO MATTHIESSEN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
MCMXXVI

DEN GAMLE KØBSTAD

TEGNINGER AF KR. KONGSTAD
TEKST AF HUGO MATTHIESSEN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
MCMXXVI

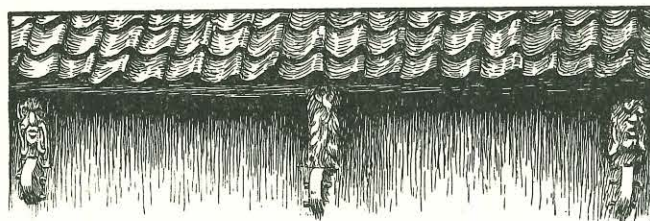
4
COPYRIGHT 1926 BY GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG · COPENHAGEN

—
ALLE RETTIGHEDER VEDRØRENDE
GENGIVELSE AF BOGENS TEKST OG TEGNINGER
FORBEHOLDES

—
PRINTED IN DENMARK
EGMONT H. PETERSENS KGL. HOF.BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

x 46
ga 51
kø

2134/1925-26

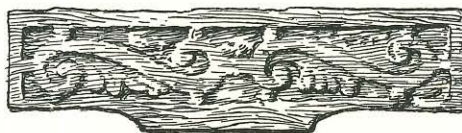
INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Den gamle Købstad af Hugo Matthiessen	11

TEGNINGER

Nyborg. Landporten. Vignet paa Titelbladet	
Næstved i ældre Tid	11
Horsens. Porttræ	31
Middelfart. Havnen 1870	35
Helsingør. Havnen før Jernbanestationens Opførelse	35
Kjerteminde. Havnen	37
Nakskov. Havnen set fra Færgelandet	37
Sakskøbing. Bag Juniorgades Haver	39
Æbeltoft. Gammelt Tangdige	39
Slagelse. Bjergbygades Accisebod	41
Korsør. Acciseboden	43
Stege. Mølleporten	45
Nyborg. Landporten	47
Faaborg. Byporten i Vestergade	49
Tønder. Torvet	51
Aalborg. Gammel Torv med »Kong Hans' Hus«	53
Nysted. Torvet og Kirken	55
Grenaa. Søndergade og Torv	57
Bogense. Torvet og Kirken	59
Aabenraa. Vægterpladsen ved Jomfrugangen	61
Helsingør. Strandgade	63
Ribe. Sønderportsgade	65
Svendborg. Fruegade	67
Svendborg. Gaasestræde	69
Mariager. Kirkegade	71
Nyborg. Skippergade	73
Holbæk. Smedelundsgade	75
Haderslev. Ny Brandvej	77
Aalborg. Lybækkegaarden ved Østeraa	79
Horsens. Badstuegyde	81
Aalborg. Den mørke Gang	83
Køge. Broen før Ombygningen	85

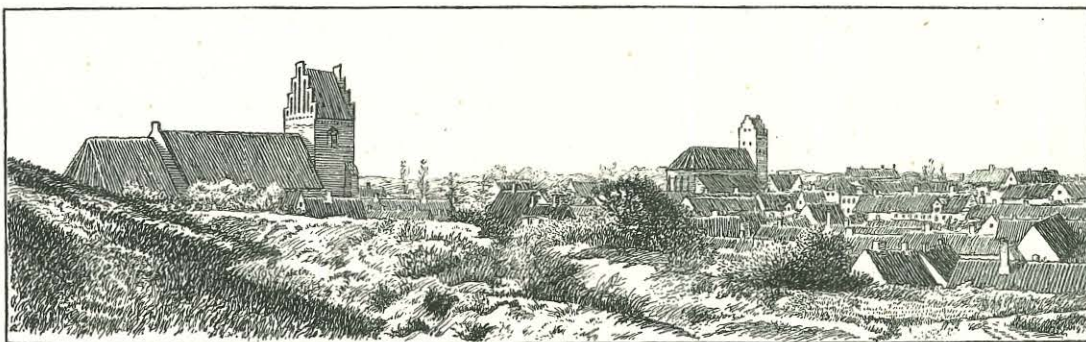
	Side
Aarhus. Ved Aaen	87
Holbæk. Den gamle Klosterkirke	89
Køge. Store Kirkestræde	91
Slagelse. St. Peders Kirke	93
Holstebro. Den gamle Kirke	95
Helsingør. Interiør fra St. Olai Kirke	97
Kalundborg. Den middelalderlige Bispegaard.	99
Kalundborg. Middelalderlige Stenhuse ved Vor Frue Kirke.	101
Helsingør. Præstegaarden og Klosterets Gavl.	103
Tønder. Den gamle Latinskole	105
Roskilde. Gammel Borgerskole	107
Køge. Bygaardstræde med Raadhuset	109
Æbeltoft. Overgade med det gamle Raadhus	111
Aarhus. Den gamle Toldbod i Aagade	113
Ribe. Apotekets Gaard paa Storegade	115
Helsingør. Det gamle Apoteks Laboratorium.	117
Hjørring. Gammelt Posthus	119
Aalborg. Jørgen Olufsens Gaard ved Østeraa	121
Aarhus. Bindingsværks Gaard i Badstuegade	123
Odense. Købmandsgaard i Overgade	125
Aalborg. Interiør fra den Klingenbergsske Gaard	127
Helsingør. Gaardinteriør i Strandgade	129
Ribe. Renaissancegaarde paa Mellemdammen	131
Nakskov. Gaardinteriør ved Torvet	133
Ribe. Gaard paa Storegade	135
Køge. Gaardinteriør. Nørregade	137
Roskilde. Krambod	139
Ribe. Bagerbod paa Stenbogade	141
Frederiksværk. Bødkerværksted	143
Odense. Bispens Lysthus	145
Aalborg. Gavlkvist paa Hotel Phønix	147
Helsingør. Frontespice	149
Stege. Frontespice	149
Horsens. Sadelmagerskilt	151
Kalundborg. Bagerskilt	151
Helsingør. Renaissance-Bindingsværk	153
Kolding. Renaissance-Bindingsværk	153
Randers. Port i Store Kirkestræde	155
Ribe. Dør i den gamle Kapellangaard i Præstegade.	157

DEN GAMLE KØBSTAD

AF
HUGO MATTHIESSEN

DEN, som i vore Dage ad Landevejen nærmer sig en Købstad, møder som Regel ved Bymarkens Skel et mindre Fortrav af Bebyggelse, Smaahuse i Række eller Klynge, — et lille »Skattely«, som snylter ved Kommunens Grænse. Og et Stykke bag dette ser man Staden paa Vandring ud over sine Jorder, Fabriker og Tømmerstabler, Kolonihaver, Villaer og mindre Huse, Kirkegaarde og Lossepladser imellem hinanden, og langs Landevejenes Linjer Rækkehusene i Drift mod det aabne Land.

Ingen vil benægte, at ogsaa dette Billede — præget som det er af Bevægelse og Udvikling, af Kamp mellem Mennesker og en Natur, som til det yderste forfægter sin Odel — til Tider kan have en vis malerisk Skønhed, men det hører helt og holdent Nutiden til og adskiller sig væsentligt fra det Prospekt, som for ca. 100 Aar siden udfoldede sig for Blikket af den Rejsende, der drog frem imod Staden.

Som Kolonner paa Marsch trak Landevejstræerne deres Bræm af grønne Kroner fra alle Sider hen over Markerne, og i Baggrunden af Billedet tonede Byen frem i hele sin Bredde. Behersket af Kirketaarne og slanke Popler tegnede dens Omrids sig med ejendommelig Klarhed. Et Par Vejr møller drejede vel for det meste deres susende Vinger paa Bakkerne udenfor, hist og her laa nogle Lader hen i Ensomhed mellem Asketræer og Hyld, men ellers stod Bebyggelsens Grænselinjer tydeligt afmærket i et

fortsat Gærde af Staver, Hække eller Plankeværker, der i Forening med Grøfter eller Diger dannede et sammenhængende Lukke bag Gaardenes Haver, og hinsides disse løftede Længernes Tage sig i festlig Farve mod den blaanende Luft.

I Middelalderens urolige Tider havde Borgerne lært at lukke sig inde i deres By bag et Bælte af Mure, Planker og Grave, og selv da den voksende Tryghed gjorde disse overflødige, vedblev det at være en given Sag, at en Købstad burde have et Hegn eller en anden lettere Afgrænsning omkring sig, Hensynet til Told og Konsumtion stillede stadig Krav om et Lukke, og lige til Accisen 1851 ophævedes, var hver eneste By i Landet indrammet af sit Gærde.

Som de da laa, faldt Bebyggelsens Grænser for mange Byers Vedkommende sammen med Middelalderens, der rundeligt havde tilmaalt dem Vokseplads, og hurtigt talte var i alle Tilfælde de Købstæder, som spændte over et større Fladerum end i Christian den Fjerdes Dage.

Alene dette gav en Fasthed i Form, Nutidens danske Byer ikke mere kender, og først da Jærnbanen byggedes og Lokomotiverne fløj som Draager i Gnister og Røg over Landet, vaagnede de bundne Kræfter, de gamle Rammer sprængtes, og selv de mindste Smaastæder ruskedes voldsomt ud af deres Dvale.

Denne Uro har ikke sat sig siden, stadig flytter Købstaden sine Telt-pæle udefter, og ingen Rejsende formaar mere paa sin Vej imod Byen med Sikkerhed at afgøre, naar han passerer dens Tærskel.

I vore Oldefædres Dage var det anderledes. Alle kunde tydeligt se, hvor Skellet stod, og dette markeredes yderligere ved hver Indkørsel til Staden af en lille, kongelig Accisebod, hvor en embedsivrig »Posekigger« stod posteret for med sin Jærnsøger at gennemrode hver Bondevogn, som passerede Porten.

I den Syndflod af Bygninger, som siden da har bredt sig over Byens Grænser, er Boden for det meste revet over Ende og forsvundet.

En og anden holder dog Stand endnu. Berøvet officiel Værdighed og degraderet til almindeligt Beboelseshus ligger den som oftest ubemærket

hen mellem Naboerne, og kun faa hæver sig i Kraft af mere karakterfulde eller forfinede Former ud over Jævnmaalet.

Saaledes møder man sønden for Korsør ved Adelgades Munding en lille, nydelig Accisebod, opført omkring 1800 i Nyklassicismens rene Linjer, og malerisk i al sin Enkelthed fanger en anden — ved Bjergbygade i Slagelse — endnu Blikket. Bygget af Bindingsværk 1783 gør den sig med sit faste Tag og knægtbaarne Udhæng gældende i Gaden, medens den ved Smedegade i samme By posterede Kollega mere upaaagtet forsvinder i Husrækken, — og paa Kalundborg Møllebakke gemmer en lignende Bod sig bort i Trærnes Skygge nær ved Sct. Jørgensbjerg, hvor Stadens Vartegn rejser sig ved Vejen.

Tre beskedne Konsumtionsbygninger holder Vagt ved de tidligere Indkørsler til Maribo, en mod hvert Verdenshjørne, og gamle Bomhuse frister endnu Livet i Holstebro, Nysted og enkelte andre Byer, hvor Landeveje og Gader mødes.

Acciseboden er Smaaborgerlighedens Repræsentant, Symbolet paa vore Oldefædres Købstad, afstængt og stillestaaende som den var, men skøn tillige og hjærtevindende i hele sin hyggelige Idyl; thi lader man Tanken glide længere tilbage i Tiden, er det Stadens Port, som myndigt tager Stade for Gadens Ende. Dens grundmurede Fasthed talte et barskere Sprog, anbragt solidt i den Ring af Mure og Volde, som fuldstændigt lukkede Staden, vaagede den over Adgangen med Hvælvingernes tunge Bue væbnet med Faldgitter.

Gamle Byporte er blevne sjældne. En efter en er de i Tidernes Løb forsvundne fra vore Byer.

1685 mistede Aarhus den ærværdige »Borgport«, som bred og dominerende stod i Snævringen mellem Store og Lille Torv og markerede Grænsen mellem de to Bydele, — den ældste Bydannelse ved Aaovergangen og selve Bispestaden med den i Begyndelsen af 1200erne opførte Sct. Clemens Kathedral.

1791 bortsolgte Randers sin Nørreport til Nedbrydning, Udgravninger i nyere Tid har givet et Indtryk af Grundmurenes Styrke, og det samme

gælder den 1732 sløjfede Vesterport i Aalborg paa Algade Vest for Budolfi Kirke, hvor dens fugtige Fangehul skjuler sig mellem tykke Mure under Stenbroen. Odense Vesterport, som paa Kong Frederik den Andens Bud havde rejst sig af massiv Grundmur 1580, faldt 1805 og afløstes af en lettere Bygning længere ude. Ved Fjernelsen af Nørreport i Ribe brød man 1843 voldsomt ind i et Billede af enestaaende Skønhed, idet Portusets svære Masse med de kamtakkede Gavle bandt Broen, Vandmøllen og de tætbyggede Bindingsværksgaarde sammen i malerisk Helhed, — og 1859 forsvandt Strandporten i Assens, hvis øvre Stokværk i lange Tider havde tjent som Fængsel for Staden.

Flensborgs brede Nørreport ligger udenfor Rigets Grænser, og indenfor disse findes nu — jævnsides Klosterporten i Sorø — kun Faaborg Vesterport og Mølleporten i Stege i Behold af vore middelalderlige Byporte.

Forlængst er de Mure og Jordværker, hvori Taarnene fordum sad, fuldstændigt forsvundne — kun i Stege drager den middelalderlige Vold den Dag i Dag sit Bælte fra Strand til Strand — ja, selv de Fæstningsværker, som efter Vaubanske Principper lagdes om en Række af vore Byer i det 17. Aarhundrede, storladne Volde med Kourtiner og fremskudte Bastioner, bukkede i Løbet af sidste Aarhundrede under for Spaderne.

En anselig Strækning af Anlægget omkring Nyborg reddedes dog fra Undergang og danner med sin frodige Trævækst en stemningsfuld Ramme om den 1660 opførte, imponerende »Landport«, hvis ca. 40 Meter lange Porthvælving fører Landevejen ind i Staden, og i Fredericia Fæstning — uden Sammenligning de stolteste Volde i Landet — sidder den historisk berømte, 1752 byggede »Prinsens Port« endnu fast og smukt i Jordværkets mægtige Bringe.

Inde bag disse Grænser levede Byen — den gamle Købstad — der langsomt havde udformet sin Ejendommelighed i Aarhundredernes Løb; thi det var ikke en enkelt Tidsalder eller en enkelt Stil, som bestemte dens Ydre. Hver Periode havde føjet sit Bidrag i dens Billede, Middelalderens Stenhuse skød som sjældne Blomster op i Rækken af Bindingsværks-

gaarde, der i stort Opbud beherskede Gaderne, og Empirens hvide Smaahuse fyldte Hullerne ud og gled i deres enkle Stilfærdighed harmonisk ind i Helheden. Tidens forunderlige Trolddom havde afstemt alt, Vind og Vejr, Slid og Forfald virkede i Forening med Kalkkostens ivrige Bestræbelser trofast i samme Retning. Gothik og Renaissance, Barok og Nyklassicisme holdt godt Naboskab, det lange Samliv havde slebet Kanterne af, og kun Kendere formaaede at analysere Husrækkerne historisk og skille deres Træk ud fra hinanden.

For de fleste var Gaden en Samling Bygninger, hvis rolige Holdning rent ubevidst vakte Behag og Følelse af Hygge, Bindingsværkets Udskæringer og Tagenes lunefulde Linjer satte Fantasiens i Bevægelse, og Byen virkede smuk, fordi Alderen gjorde den ærværdig og Sol og Luft fortonede sig saa blødt og fint om de harmoniske Former.

Der var intet — eller i alle Fald kun lidet — som stak af og skurrende brød ind i dette sammenstemte Milieu. Bygningerne holdt sig indenfor rimelige Maal, deres indbyrdes Højde stod i fornuftigt Forhold, og god, gammel Kultur holdt Udskejelser i Ave. Derfor klædte Husene hinanden og levede i Fordragelighed Dør om Dør uden Hensyn til Forskel i Aar.

Haardt og uopretteligt har vore Byers Skønhed lidt under, at denne Taktfølelse sattes overstyr.

Man møder ikke herhjemme den monumentale Storhed, som gør mangel udenlandsk By saa imponerende. Kirker og Rester af Klosterkomplekser hævede vel deres Kamgavle, Taarne og Tage højt over Husenes Smaakrav, men Raadhusene dukkede sig i Beskedenhed — de middelalderlige var kun faa i Tal, Renaissancens og Barokkens ligesaa — og i de fleste Stæder stod de i Empirens Dage opførte Raadhuse som et ægte Udtryk for den stillestaaende By, som holdt sig paa det jævne, tilfreds i sin Begrænsning og urokkelige Ligevægt.

Medens Bebyggelsen rykkede tæt og sammenhængende op paa Række og Geled langs Adelgader og Torve, tyndede den som Regel betydeligt ud i Baggader og Stræder, jo nærmere man kom Stadens Grænse. Der var aabent for Lys og Luft mellem Staldlænger og Smaahuse, Haverne

brød i grønne Bælter ind mellem Ejendommene, og selv de mindste Byer bredte sig over et uforholdsmæssigt Terrain.

Gammeldags virker i saa Henseende de bornholmske Købstæder, først og fremmest Rønne, hvis ca. 10,000 Indbyggere er fordelt paa 132 Gader og Stræder, — en malerisk Labyrinth af smaa Huse, som mellem Haver og Hegnsmure af Bindingsværk, de saakaldte »Væggered«, giver Byen et Præg af Hygge.

Levende Hegn aandede Friskhed langs Gyderne, frønnede Plankeværker eller Diger af opstablede Kampestene, som de i Mængde fandtes i Roskilde, havde fra Arilds Tid Borgerret i den danske By, og medens Nutiden sværger til Alléer af tynde, sygnende Træer, yndede de gamle at se et enkelt Træ — ensomt i sin Storhed — hæve sin Krone over Gaden.

I visse Henseender mindede den danske Købstad — trods aarhundredgamle Privilegier — endnu om en Landsby, og jo mindre den var, des mere paafaldende blev Ligheden.

Ja, en ærværdig Stad som Slangerup gled 1809 stilfærdigt tilbage blandt Bondebyernes Tal, og om mangan lille Købing gjaldt den Skildring, en Rejsende i Begyndelsen af forrige Aarhundrede gav af Store Heddinge.

»Ved at see denne By kan man vel omtrent gjøre sig et Begreb om en liden Kiøbstad i Danmark for tre til fire hundrede Aar siden. Den største Deel af Husene ere straatakte og ligne udentil Bønderhuse. Man veed en Tid ikke ret, om man er i en Landsby eller en Kiøbstad, og virkelig er Byen ogsaa en Blanding af begge«.

Byjordernes Drift var mangan Borgers vigtigste Syssel. Læs paa Læs af Hø og Korn rullede gennem Gaderne og forsvandt knitrende gennem Avlsgaardenes vidt aabne Porte, og Køernes Brølen lød ude fra Engene i Aftenens Skumring, deres Færden ad Gyderne satte Mærker paa Stenbroen.

Og det grønnedes og groede inde i Staden selv — indenfor Fredericia Volde var der endnu i Mands Minde frodige, udstrakte Marker med Tøbak og Hvede — i sin evige Ungdom forfægtede Naturen sin Ret og sin Plads midt i Husenes adstadige Forsamling.

Ingensinde var Byen saa skøn som ved Foraar, naar Stærefløjtet lød paa

Tagene, naar Solen kærtegnede Bindingsværkslængernes kalkede Tavl og Stikkelsbærbuskene grønnedes i Haverne. I Lyset blev de ujævne Vægge ligesom levende, lette Skygger fløj som et Minespil over deres gamle Ansigter og gav dem et mærkeligt Udtryk af Visdom.

Mellem Baggaarde og Rønner aabenbarede Himlen sin Blaanen, Løvet sin Friskhed for vor største Æventyrdigter, et Indtryk, hans Barnesjæl aldrig glemte, og beaandet af hans Geni bredte Stemningen fra den danske By sig viden om Verden. I hans Poesi vil den leve videre længe efter, at den selv er forsvunden; thi allerede nu hører den gammeldags Købstad næsten Fortiden til, dens Fred er forstyrret, dens troskyldige Ynde borte, — og nye Herrer raader i det gamle Bo.

Ud af det traditionelle Billede af den gamle danske Provins træder By for By selvstændigt frem med sin egen Individualitet.

»Svendborg eier endnu Præget af Smaabyerne i det forrige Aarhundrede« — skriver H. C. Andersen 1837 om denne By i »Kun en Spillemand« — »disse uregelmæssige Bygninger, hvor tidt den øverste Etage rager ud over den underste, hvilende paa en fritstaaende Bjælke, Karnapper, som spærre Udsigten for Naboen, brede Forstuetrapper med Steen eller Træbænke til at sidde ude paa. Over flere Porte læses, udskaarne i Træet, Indskrifter, deels paa Dansk, deels paa Latin. De ujævne Gader synes brolagte Høie, idet man i brækkede Linier vandrer snart op, snart ned. Paa enkelte Steder i denne By troer man sig i en Bjergstad, især er det Tilfældet ved den saakaldte »Hulgade«, der i vor Tid skal være bekjendt som forum for Smugleri og Stævnemøder. Idet man fra den høitliggende Hovedgade seer her ned, er Skuet høist malerisk. Vældige Kampesteen, reiste over hinanden, danne paa de nærmeste Huse Fodstykket, og dette er, ved Gadens bratte Nedstigen, af samme Høide, som de dybere liggende Nabohuses Vægge. Saaledes seer man fra Hovedgaden ud over Skorstene og Tage i den smalle Sidegade og øiner et stort Partie af Fjorden, hele den skovgroede Kyst med de høitstammede Træer og Dele af Øerne Langeland og Thurø«. —

Endnu er Roskilde smuk, men som den laa for et Par Menneskealdre siden, gengav den Billedet af en By, hvor Naturen stykkevis havde erobret tilbage, hvad den fordum havde mistet, idet frodige Kornmarker bølgede over Tomterne af forsvundne Kirker og Klostre. Aaben, lys og smilende, fordelt over et skraanende Terrain med Vænger og Haver, Stendiger og Vandmøller, og kronet af Domkirkens majestætiske Ynde bredte den gamle Kongestad sig, inderligt sammengroet med Landskabets blide Linjer spejdede den fjernt over Fjordens Næs som i Spejl af sin sunkne Storhed.

Helt anderledes er Indtrykket af Helsingør. Tæt trængt sammen i sin Higen mod Sundet lejrer den sig ude paa Odden. Søluften aander gennem Gaderne, hvor snævre de end er, Bakkerne hæver sig bøgeklædte bag dens Ryg, og ingen anden By i Landet bærer som den Præg af Havet og den vide Horisont, som aabner sig bag dette. Gothik og Renaissance, Barok og Empire, Aarhundreders skiftende Stilarter, har arbejdet sammen i dette Bybillede, som levende afspejler en Havnebys Modtagelighed og Friskhed.

Saaledes dukker det hele Rige rundt hver enkelt af de gamle Stæder frem med sit eget Ansigt — alvorsfuldt eller smilende, barskt eller mildt, men altid i mærkelig Harmoni med den omgivende Natur, i Tidens Løb ligesom indpasset i sin Ramme.

Hvor var det gamle Aalborg fængslende og tungt af Fortid.

Tre Aaløb flød gennem Staden mellem Broer og tjærede Bolværker; sammenpakket om disse i utrolig Grad taarnede Bindingsværk fra Renaissancens store Dage sig op — Stokværk over Stokværk paa udkragede Knægte — Gyderne sneg sig i Halvmørke ned mellem de ludende Vægge, og Velstand og gammel Købmandstradition gik i Arv i de velbyggede Gaarde med de mægtige Pakhuse og Svalelænger.

»Allerede i Afstand seer Aalborg, med to taarnede Kirker, ret anseelig ud« — skriver Molbech om sin Jyllandsfærd 1828 — »Beliggenheden og Egnens Charakter ville synes fremmede for den, der kun kiender Siæl-landske Kiøbstæder. Den brede Liim-Fiord, der har Udseende af et vidt-løftigt, fra alle Sider indesluttet, men dog frit, af ingen Øer eller Odder

indskrænket Vand, ikke uligt en mægtig Flod — de høie skovløse, af Lyngen bruunt skyggede Bakker, der i store Masser hæve sig rundt omkring Byen og strække sig langs med Fiordløbet — den betydelige, tæt sammenslyngede, med mange, venligt grønnende Haver imellem Husene indflettede Stad, lavt nede ved det brede Vand: dette tilsammen gav mig i Danmark et temmelig nyt og interessant Billede; og saasnart jeg var inde i Byen, fandt jeg mig, til Trods for alt ugunstigt, der var sagt mig om dens Bygningsmaade, ligesom hjemme. Jeg vil derfor ikke negte, at jeg fandt endeel snevre, krogede, vildsomme Gader, og et overhovedet paafaldende gammelt Physiognomie; men jeg fandt tillige, hvad adskillige langt større Stæder savne eller kunne savne: en egen Charakter; og det en saadan, der har noget langt mere hiemligt og tiltrækkende for mig, end de nye eller nybyggede Stæder, hvor alt er snorret og eensformigt, og hvor man har seet alle Gader, naar man har seet en«.

»Jeg har« — fortsætter han — »ikke seet nogen By i Danmark, der overhovedet har et saa karakteristisk Præg af Ælde, som Aalborg. Uagtet Antallet af de nye og anseelige grundmurede Huse virkelig ikke er lidet, er det dog saa lidet i Forhold til de Aarhundreder gamle Bygninger, at det taber sig blandt disses Mængde«.

Hvad Aalborg betød for Limfjordsegnene, betegnede Odense for Fyen, men i sin tidligere Skikkelse var den dog i et og alt Udtryk for et andet Temperament, mere bevægelig og pyntet, mere livlig og forfinet, fordi den saa solidt havde Rod i den Ø, af hvis smilende Fylde den voksede sig rig, — og længst ude mod Vest laa det ærværdige Ribe som en Klynge af Blomster i den grønne Marsk.

Den By har vi heldigvis i Behold endnu. Ogsaa her har brutalt Byggeri ganske vist nu og da gjort Skaar i dens Skønhed, meget af det uberørte, ubevidste, som var Hemmeligheden ved dens Trylleri, er i nyere Tider gaaet tabt, men stadig ejer den en fængslende Magt over hver fremmed, som kommer til Byen. Aaerne glider gennem Staden, det drøner om Vandmøllernes Sluser, og fra Broerne ser man mellem de gamle Huse uendelig langt ud over uendelig flade Enge. Her i Ribe møder man

en Fjernhed, som virker betagende — ligesom fortabt i sig selv gemmer Byen sig bort i den store Natur, fyldt med Historie i hver eneste Krog.

Det er noget af den samme, halvt lyse, halvt vemodige Stemning, som lister sig ind over os i mangel anden dansk Smaastad, hvor Tiden staar stille, — Æbeltoft, Ærøskøbing, Svaneke, Sæby, Mariager og adskillige flere, som ligger begravede mellem Haver og grønne Træer og lytter sig tilbage til svundne Tider.

Færre og færre bliver disse Byer. De sidste 50 Aar har rystet vore Købstæder som et Jordskælv, Huse, ja hele Gader og Kvarterer er styrtede i Grus og har rejst sig af ny, Aaerne er mange Steder begravede i Rørledninger, og det Særpræg, som Aarhundreder langsomt havde udformet, har banalt Byggeri i en Haandevending formaaet at udslette.

Med Banernes Indtog brød nye Tider ind over de stilfærdige, slumrende Byer, og den Opvaagnen og Udvikling, som voldsomt fulgte efter, kom saa uforudset og pludselig, at den nødvendigvis maatte medføre Ulykker. Uden Overblik og Plan gav man den fri Fart, og blindt og hensynsløst slog man Værdier i Stykker, som i Virkeligheden ikke laa i Vejen, idet man sine Steder iværksatte en sand Udryddelseskrig mod Fortid og Traditioner, der oven i Købet forgreb sig paa saa uskyldigt et Omraade som Gadernes aarhundredgamle Navne.

Det var dog ikke alene Huse, som gik under i den stride Strøm, — nej, Livet selv, som gennem Generationer havde været afpasset efter disse Former, dette sindige Tempo, der regelret som et Urværk havde bestemt Dagværk og Levesæt, ogsaa det blev efterhaanden et andet.

Lugejærnet indstillede sin Virksomhed mellem de toppede Stene, der ombyttedes af Fliser og Asfalt, Tranlamper og Rendestensbrætter forsvandt, Butikerne klædte sig i Spejlglas og Forgyldning, og deres halsende Dørklokker gik af Brug.

Gadelivet omformedes lidt efter lidt. Vægternes Raab forstummede, de borgerlige Brandkor gik ind, Trommeslagere og offentlige Udraabere synger paa deres sidste Vers, og snart vil der ikke være en ærlig Skomagerstøvle at se for nogen Dør.

Uden at man giver Agt derpaa, glider saaledes Træk paa Træk ud af Byens Liv, og næsten umærkeligt forandres Billedet.

Lavsvæsenets Ophør aabnede Vej for friere Næringsformer, Teknikens Fremskridt revolutionerede de gamle, kommunale Funktioner, og de store Forskydninger i Landbrugets Produktion føjede ogsaa deres vægtige Bidrag til Bruddet med de nedarvede Former.

Endnu ved Midten af det 19. Aarhundrede spillede Kornhandelen saaledes en betydelig Rolle, de store Købmandsgaarde med deres Bagbygninger og vidtløftige Lofter og Magasiner havde stadig Brug for al deres Lagerrum, og først da Landbruget lagde Driften om, begyndte Tomheden Fod for Fod at vinde Terrain i de store Komplekser.

Langsomt sneg den sig fra Loft til Loft, fra Længe til Længe, de solide Købmandsgaardes Traditioner begyndte saa smaat at vakle, men længe endnu hævdede de med deres Mangfoldighed af Stalde og Bagbygninger stadig en dominerende Plads i Provinsbyen, endnu rullede Bøndernes Vogne til Staden og ind i de store Gaarde, — og først i den allernyeste Tid nærmer Faren sig mere truende og uafvendelig end nogensinde tidligere.

Bønderne kører ikke mere med Heste, Bil paa Bil suser ad blanke Chausseer mod Staden, Torve og Gader omdannes til Parkeringspladser og fyldes af Køretøjer, — men i de gamle Købmandsgaarde er Staldkarlene, som før havde nok at gøre, lidt efter lidt forsvundne, ingen Heste pruster mere ved Krybber og Spiltove, og Gaardspladsen staar gabende tom.

Denne Udvikling er godt i Gang, og naar den er fuldbyrdet, følger med ubøjelig Konsekvens de store Gaardes Ombygning og Grundenes mere økonomiske Udnyttelse, — ubarmhjærtigt nærmer Timen sig Flertallet af de Komplekser, hvis Udlænger og Svaler hører Fortidens Livsformer til.

Et prægtigt gammelt Interiør er ved at forsvinde fra vore Byer; thi hvor rige og fulde af Stemning udfoldede disse aarhundredgamle Købmandsgaarde sig ikke i al deres brede Borgerlighed langs Adelgader og Torve.

Mange af dem havde huset Slægt efter Slægt, Bygherrens Billede ses maaske den Dag i Dag paa Epitafiet i Byens Kirke, en frodig Borgmester eller Raadmand med Fipskæg og Pibekrave, omringet af Hustruer og Børn, og mangel Gang pranger hans Bomærke i det udskaarne Porttræ mod Gaden; thi en stor Del af disse Bygninger bærer Præget af Renaissancens yppige Skønhed. Opførte i det 16. og 17. Aarhundrede danner de knægtbyggede Længer af solidt Egebindingsværk Karré om de dobbelte Gaarde, aabne eller lukkede Svalegange løber langs Bygningerne, og med kraftigt Udhæng løfter de røde Tegltag sig i dristige Linjer.

Ogsaa det 18. Aarhundredes Sans for storladen Planlægning har — som i Horsens og Aarhus — tilvejebragt Anlæg, hvor Bindingsværkets glatte, afklarede Former folder Længerne ud i harmonisk Skønhed, medens Nyklassicisme og Empire mangel Gang yndefuldt følger deres Bidrag ind i Helheden. Inden Døre har de som oftest forsøgt at fortrænge ældre Tiders Smag, og i Baghaverne med de tætte Nøddehække, de gammeldags Blomster og slyngede Gange, bræmmede af Buxbom, aander Duften af »de blide Følelsers Dage«. Kroget af Ælde støtter Morbærtræet sine mægtige Grene paa Krykker, Mulden er sort og tung, Luften i den mørke Havestue indelukket og sur af Fugt, — og i Baggrunden af Haven kigger et lille Lysthus eller en Thepavillon ud over Gærdet, hvor man hinsides Stadens Skel øjner et Glimt af Horisonten bag det aabne Land.

Livet, som rørte sig indenfor disse Rammer, gav dem en Betydning, der for mange betegnede Indbegrebet af al Bylivets Poesi. Oplandet drog sammen i denne lille Verden, Markens Afgrøde bragte Lofternes Tømmer til at knage under Vægten, fra Dag til Dag fandt Bønderne langvejs fra Vej til Købmandens Gaard for at bortbytte deres Produkter, Fedevarer og Korn, med Krambodens Gods og klingende Mønt.

Fylt af Duft og Friskhed bredte Valnøddetræet sin Krone over Gaarden. Vogn ved Vogn stod opkørt paa den ujævne Stenbro, Græsset pippede op mellem Stenene, og Hønsene pikkede ivrigt i de Smuler, som faldt rigeligt af. Fra Gavlen tegnede Vindfløjen sin Silhouet mod Himlen, Storken holdt Vagt paa Tagmønningen, hvor et opsat Hjul dannede Bund

for dens Rede, og Duerne svang sig i Skarer over Gaarden, hvor Straa og Korn dryssede fra Lemme og Luger.

Og Kramboden selv, halvmørk og lavloftet, med smaa Ruder og den mærkelige, blandede Duft af Skuffernes og Tøndernes Indhold, den lune Køllestue, Købmandens Kontor, hvor Bornholmeren dikkede, Gæstestuen, hvor Bønderne tog sig en Hjærtstyrkning, de udstrakte Længer med Varer og Korn, ja lige til Kattehullerne i Vægge og Skillerum, der aabnede Katten fri Adgang til Jagt over Pakrum og Loftet, — alt dette toner sammen i Billedet af den gamle Købmandsgaard.

Og dette Billede er som faa særpræget og dansk, — et Stykke Hjemstavnskultur, der — i Lighed med vore Præste- og Bøndergaarde — naturbundet hører ind i det Milieu, hvori det vokser. Traditionelt udformet gaar det igen By for By og betinger deres Egenart og Skønhed.

Der findes her i Verden visse Ting, som er uafvendelige. Tilintetgørelsen lurder paa alt og alle, og naar Indholdet fuldstændigt forandres, taber de gamle Former deres praktiske Forudsætning og — til en vis Grad — deres Berettigelse.

Man maa bøje sig for disse Kendsgerninger, om end med Vemod, men i det Sammenbrud af det gamle, som uundgaaeligt nærmer sig, bør det dog gøres klart, at ikke alt maa gaa under; thi til alle Tider har det, som staar som Udtryk for god nedarvet Kultur, Ret til at hævde en Plads saa længe som muligt. Alle Venner af vore smukke, gamle Byer maa derfor være rede til at slutte sammen til Forsvar for de Rester af svundne Tiders Bygningskultur, som den Dag i Dag giver Købstæderne Karakter, de enkelte Strøg, hvis maleriske Skønhed lyser som et Solstrejf i Nutidens fantasiløse Gader.

Udviklingen er stærk og presser voldsomt paa, dens Ret er der nok til at tale; maatte det blot lykkes at holde igen, saa den ikke planløst og uden Grund river alt omkuld og bortøder Værdier, som — éngang tabte — ikke mere kan kaldes tilbage.

Selvom et Hjem iklæder sig nye Moder, kan de gamle Familiestykker, Arvegods, der som et haandgribeligt Minde knytter Slægterne sammen,

dog altid hævde en Plads i Stuen, — og en By er som et Hjem, hvor Fortidens Monumenter skaber Perspektiv i Billedet og tilfører et Element af Tradition af langt større Værdi, end man aner.

Sandelig, ilde er der handlet med den Mangfoldighed, Generationer har sparet sammen, og med Undren maa Eftertiden spørge, om denne storartede Bortødslen af det gamle Bo virkelig var nødvendig.

Lige saa givet det er, at Udviklingen maa have sin Gang, ligesaa berettiget er det Spørgsmaal, om den absolut skal rykke frem paa Ruinerne af historiske Minder; thi man tvivler unægtelig om Nødvendigheden deraf, naar man fra vort eget Land vender Blikket mod langt større Forhold. Gang paa Gang vil man da forundret være Vidne til, at mange Stæder, der i Vækst, Rigdom og moderne Kraftudfoldelse mangfoldigt overgaar vore egne Smaabyer, har været i Stand til at være paa Højde med Tiden og hævde deres Position i Konkurrencen i Pagt med Minderne fra svundne Dage. Langt snarere faar man her en Følelse af, at netop disse har virket i det stille som en Kilde til Fremdrift — saavist som Fortid forpligter.

Dobbelt Grund vilde der have været for vore Byer, som — hærgede af fortærende Brande — kun har bevaret forholdsvis lidet, til at værne om de faa fremtrædende Bygninger, hvis Alder, Historie og kunstneriske Værdi paatrykte selv beskedne Smaastæder sit Adelsmærke.

Kaster man et Blik tilbage over de sidste Menneskealdres Behandling af vore gamle Købstæder, vil det — i det store Sammenbrud af udlevede Bygningsformer, Hensynet til Trafik, Hygiejne og Erhvervsliv har medført — altfor ofte fæste sig ved rent hensigtsløse Nedslagtninger, som fuldbyrdedes i Udviklingens og Fremskridtets Navn, men i Virkeligheden næppe havde andet Maal end at omstyrte noget gammelt, hvis Skønhed man ikke forstod at vurdere, idet Eftertiden ikke har kunnet godkende den Paaberaabelse af dens Tarv, hvormed Ødelæggelsen motiveredes.

Nu — godt et halvt Hundredaar efter at dette fandt Sted — vil kun de færreste være i Stand til at forstaa, hvorfor det lokale Pengeinstitut, som rejste sig paa Ruinerne af den saakaldte »Kong Hans' Gaard« i Aalborg,

absolut skulde ligge her, — og dog var der Kredse i Byen, som paa Trods af alle Bønner og Protester, paa Trods af en Bevægelse, der gav Genlyd over det hele Land, og uden Hensyn til, at alle økonomiske Krav fuldt ud vilde blive honorerede, gennemtvang Bygningens Nedrivning.

Dette solide Stenhus, som havde Plads for den vestlige Ende af Gammeltorv i Aalborg tæt Norden for Sct. Budolfi Kirke, var opført af Munkesten i sengothisk Stil 2 Stokværk højt og kronet af 2 blændingsprydende Gavle, af hvilke den ene vendte mod Kirken, den anden mod Torvet.

Foran Indgangsdøren her rejste der sig efter middelalderlig Skik 2 i gullandsk Kalksten udhugne Bislagstene med følgende latinske Minuskel-Indskrift:

»O rex glorie xpe veni cum pace«.

(O, du Ærens Konge, Christus, kom med Fred.)

»Jesus, Maria, Anna«.

Hertil var føjet Aarstallet 1521, der muligvis betegnede Opførelsesaaret for Bygningen, om hvilken det Sagn gik i Staden fra gammel Tid, at Kong Hans havde lukket sine Øjne bag dens Mure. Dette forholder sig dog næppe saa, da Kongen — der ganske rigtigt døde i Aalborg 1513, efterat han paa sin Rejse dertil fra Ribe havde paadraget sig en Sygdom ved at styrte med Hesten i Tarm Kær — efter al Sandsynlighed har taget Ophold paa sit Slot Aalborghus; men Stenhuset ved Gammeltorv er sikkert bygget af den paa Christian den Andens Tid bekendte Hans Bartholomæussen, Tolder, Borgmester og kongelig Lensmand paa Aalborghus, som 1522 faldt for Morderhaand. 1871 fik en Bank den Idé at købe den historiske Gaard og erstatte den med en Nybygning, en Beslutning som vakte den kraftigste Modstand og affødte en heftig Fejde. Offervillige Aalborg-Borgere, som frygtede det Tab, Ødelæggelsen af dette middelalderlige Monument vilde tilføje Staden, tilbød uegennyttigt at købe Huset tilbage, og »Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevarelse« med Worsaae i Spidsen greb — som det synes her for første Gang overfor en profan, privat Bygning — ind i Striden for at afværge Nedrivningen.

Alt var dog forgæves, Dødsdommen lod sig ikke omstøde, og kort

Tid efter jævnedes de massive Mure med Jorden, et mærkeligt Stykke Middelalder ødelagdes i Bund og Grund, og Tabet føltes i Aalborg dobbelt tungt, da et andet Pengeinstitut ikke længe efter udpegede den maleriske, sagnrige Svalegaard ved Hjørnet af Nytorv og Østeraa som Offer og 1873 gennemførte dens Tilintetgørelse.

Hvor beklagelig Nedrivningen af »Kong Hans' Gaard« end var, virkede den dog paa en vis Maade gavnligt; den var et af de Saar, som sved og ruskede Folk op af den sløve Ligegyldighed, hvormed man hidtil havde ladet Hærværket fri Bane. Over hele Landet havde Sagen beskæftiget Sindene, den lille Skare, som før havde været ene om at træde i Skranken for gammel Kultur, voksede fra nu af betydeligt, og da Byraadet i Stege 1873 uden videre vedtog at nedbryde den herlige Mølleport, den mest maleriske Byport i hele Riget, rejste der sig en Stemning saa stærk og uafviselig, at dette middelalderlige Mindesmærke reddedes for Eftertiden.

Selvom mangt et værdifuldt Hus siden da er lagt øde, kostede det fra nu af Kamp.

Ganske vist forsvandt »Peder Syvs Hus« i Næstved trods alle Protester 1881 i Kraft af en Byraadsbeslutning, en lille Perle af gothisk Bygningskunst, der i Aarhundreder havde tjent som Latinskole. Med kamtakkede Gavle og blændingsmykkede Mure laa den paa Fløjen af den Række middelalderlige Stenboder, som den Dag i Dag danner saa stemningsfuld en Ramme Sonden om Sct. Peders Kirkeplads. Men denne i sin Art enestaaende arkitektoniske Helhed sprængtes i Stykker, da Byen her ønskede at bygge en Skole, som lige saa godt — om ikke bedre — kunde være anbragt paa en anden Plads i Staden.

1891 hejsede man Kampsignalet i Randers. Den imponerende, middelalderlige Stenhusgaard, det saakaldte »Helligaandshus« ved Østsiden af Nytorv, mentes med et at ligge Byens Færd i Vejen i den Grad, at den for enhver Pris burde raseres, og en af de voldsomste Pennefejder blussede op, en Strid, hvoraf Vennerne af historiske Minder endelig bar Sejren hjem. Nu — en Menneskealder efter — findes der vel næppe nogen i Staden, der for Alvor tør hævde, at dette Bygværk — en af Byens største

Seværdigheder — paa nogen Maade har virket hæmmende paa den storartede Udvikling, Randers er gennemløbet siden da.

1906 strandede derimod alle Bestræbelser for at redde den sengothiske Gaard, som — under Navnet Sct. Budolfi Kloster — laa paa Sct. Mathiasgade i Viborg, et rigt udformet Stykke Arkitektur, som afklædt sit nyere Pudslag vilde være blevet et værdigt Smykke for den gamle By. Uanfægtet af den Storm af Vrede, det vakte rundt om i Landet, førte Byraadet sin Krig sejrrigt igennem, — og de svære Stenmure bukkede under.

Der findes i den Mangfoldighed af gammel Bygningskultur, de sidste Menneskealdre har ment sig berettiget til at lægge øde, naturligvis talrige Gaarde, som mætte af Dage maatte vige for Nutidens uafviselige Krav. Men de mange hensigtsløse Slagtninger — rene Lystmord kunde man fristes til at kalde dem — maner unægteligt til Agtpaagivenhed og Kritik, hver Gang Felttoget paany aabnes mod et Fortidsminde under Fremskridtets misbrugte Bannermærke.

Mange af de Tilfælde, vi nu ikke forstaar, er udsprungne af den Tørst efter Fornylse, som efter mange, mange Aars Stilstand greb Byerne som en Feber og krævede Offer paa Offer.

En Række ruinerede Monumenter afmærker saaledes Aar for Aar den gamle Købstads Omstøbning i moderne Former.

Intet var helligt. Selv Byens ærværdigste Minder, Kirkerne, som løftede sig med Hvælvinger og Buer over Slægternes Støv, sammengroede med Staden fra dens første Tid, ogsaa disse Monumenter maatte falde.

Mange har vi ganske vist igen, mere eller mindre mishandlede ved Ombygninger og »Restaureringer«, men Listen over de fuldstændig tabte Mindesmærker er dog uhyggelig lang, selv om man indskrænker den til det sidste Aarhundrede.

I Aaret 1809 tilintetgjorde man i Varde den middelalderlige Sct. Nicolaj Kirke med alle dens Minder, der udslettedes saa grundigt, at nu kun et Gadenavn fortæller om den forsvundne Bygning. 1817 raserede man den historisk berømte Graabrødrekirke i Odense, et af Landets mærkeligste Gudshuse, under hvis Gulv Kong Hans, Dronning Christine og Christian

den Anden var stedte til Hvile, og fra hvis Kor Claus Bergs navnkundige Altertavle straaledede i gothisk Pragt i det hvide Rum.

1828 kom Raden til Franciskanernes Klosterkirke i Svendborg, som laa i en Udkant af Staden omtrent paa den Plads, Banegaarden nu indtager, og Dødsdommen over Graabrødrenes Klosterkirke i Viborg, som længe havde ligget hen i Forfald og Vanrøgt, afsagdes endelig 1830, da den afhændedes til Nedbrydning.

Den gamle Bykirke, som midt i Hobro »i trofast og simpel Ærværdighed« hævdede sig over Husene paa en lille Bakke, jævnedes 1850 med Jorden, og 1863 ramte samme Skæbne Sognekirken i Korsør, et lille, til Sct. Gertrud indviet Gudshus, hvis høje Tag skæmmedes af en optisk Telegraf, hvor sorte Trætavler — som H. C. Andersen skrev — lignede »Sørgeflag, ophængte over den synkende By«.

1869 tog man fat paa Sct. Lucius Kirke i Holbæk, Sortebrødrenes stemningsfulde, treskibede Kirke. Ikke Sten paa Sten blev til Rest, tværs over Tomten rejstes en ny, og 8 Aar senere, 1877, gik Vandalerne løs paa Vor Frue i Aalborg, et af Landets ejendommeligste og ældste Monumenter, præget af angelsachsisk-normannisk Stil og Hvilested for den henrettede norske Tronprætendent Sigurd Slembe, hvis Lig 1140 jordedes i dens Skød.

Sct. Clemens Kirke i Nykøbing paa Mors, som — ældre endnu end selve Staden — laa ved Torvet i dens Midte, nedbrødes til Grunden 1889, og selv da man naaede ind i det 20. Aarhundrede, fortsattes Kirkeødelæggelsen med Held.

I det Herrens Aar 1907 sønderlemmede og udslettede man saaledes fuldstændigt Bykirken i Holstebro, Stadens sidste og eneste middelalderlige Minde. Langt ud i den brede Dal, hvor Storaen flyder bort i de grønne Enge mellem Bakkerne, glødede dens rødkalkede Mure med de hvide, gothiske Blændinger; mærkelig betagende i sin Stemning stod den som et Vartegn i Hjærtet af den By, hvor Studevejene fra gammel Tid drog sammen ved Storaens Bred. Ogsaa den maatte vige, en øjeblikkelig Stemning krævede dens Tilintetgørelse, — og den faldt.

1915 ombyggedes Rønne gamle Kirke i Bund og Grund, 1896 blev det til Sct. Anna indviede Kapel i Gudhjem nedbrudt.

Saaledes tager Listen sig ud i al sin Bedrøvelighed, saa mange karakterfulde Minder om vor Fortid og en Kunst, Nutiden ikke formaar at erstatte, har man ment at kunne undværre, og kun Tilfældigheder er Skyld i, at Tabslisten ikke er længere.

Den næsten 800 Aar gamle Sct. Ibs Fraadstenskirke, som nu kullet og uden Kor ligger ved Fjordens Bred i den nordøstlige Udkant af Roskilde, solgtes saaledes 1815 til en Købmand, der straks sløjfede Taarn og Kor; mishandlet og nedværdiget som Pakhus undgik denne mærkelige Bygning dog fuldstændig Ruin, og først i de sidste Aar har man endelig paa værdig Maade sikret den for Eftertiden.

Fra de sammenstyrtede Mure af disse ødelagte Kirker steg Skyer af Kalkstøv som Røg fra et Offerbaal over Byen, Inventar tilintetgjordes i Mængde — kun i heldigste Fald reddedes det bedste — og Dynger af Stoleværk, Pulpiturer, Epitafier med udskaarne Rammer og gamle Malerier af Borgmestre, Raadmænd, Præster og Borgere, Minder om Slægter, der i Aarhundreder havde virket i Staden, ryddedes ud som Skrammel, medens Gravene aabnedes og Kister og Ben kastedes hulter til bulter i det store Ragnarok.

Og denne Skæbne ramte vel at mærke ikke alene Flertallet af de Guds-huse, som helt skulde fjernes, men ogsaa Kirker, man »stilret« restaure-rede. I den Ruining af Viborg Domkirke, som med store økonomiske Ofre fandt Sted i 1860erne, gik saaledes en Mængde Minder om Velmagts-dagene i Viborg, Snapstingets og Landstingets By, uhjælpeligt til Grunde.

Kirkegaardene, som drog deres grønne Græstæppe over Gravenes Tuer med deres Stene og Kors, forsvandt fra Byerne saa at sige alle Vegne. Man kunde naturligvis have bevaret dem, selvom de ikke mere brugtes som Gravplads, deres store Træer, Taarepilene, Grønsværet og Gravene dannede en venlig Ramme om Guds Hus og dets forvitrede Mure, ja selv de Smaaboder og Rønner, som ydmygt kneb sig en Plads paa viet Jord, føjede i al Beskedenhed deres Bidrag ind i Helheden. Takket være

dem voksede Kirkebygningerne i Monumentalitet, Murmassen virkede vældigere, Taarnene syntes at vokse.

Men alt dette maatte vige, Stenbro og Fliser lagdes klods ind under Kirken, der — afklædt paa alle Sider — kom til at ligge nøgen og frysende hen, hvor den før havde hygget sig ind i det smaaborgerlige Milieu, hvis Midtpunkt og Stolthed den var.

Denne Frilægning af Kirken var gjort i god Mening, Ærbødighed for Monumentet fremkaldte Ønsket om at gøre dets Skønhed synlig fra alle Kanter, — men det viste sig at være et Fejlgreb.

De gamle Byer var begavede med det rette Instinkt; thi forunderligt er det nu at se, hvorledes Tilbygninger og Aflejringer, som skyldes rent praktiske Aarsager, ofte paa den mest gaadefulde Maade tilførte ny Skønhed.

Hvor Røsnæs skyder sin forblæste Ryg ud langs Fjorden, stiger Taarnknippet fra Esbern Snares Kirke festligt over Kalundborg. Spirene øjnes langt ude over Søen, og om Kirkens Fod paa den stejle Bakke, hvor Højbyen ligger, knejser de gothiske Stenhuse. Deres Kamtakker rager op mellem Bindingsværkslængernes brede Tage, og mod Vest afsluttes Billedet af Lindegaardens rolige Fløje.

Denne Sluttethed giver Byens Prospekt Kraft til at hævde sig i Landskabets store Kontur, og i det mindre gentager det samme sig inde i Byen selv, hvor den Række af Bygninger, som i Tidernes Løb er groet tæt op om Vor Frue Kirke, netop forøger dens Flugt og opadstræbende Linje.

Forholdsvis urørt og mærkelig betagende i sin middelalderlige Stemmning ligger Kernen af det gamle Kalundborg om den stolte Kirke, Livet har forladt den, Handel og Forretning søgt ud i andre Dele af Staden, og takket være dette Forhold bevarer »Overbyen« den Dag i Dag sit Præg af Fortid og Stilhed.

I andre Byer er Udviklingen gaaet i modsat Retning, idet de fra Arilds Tid dominerende Strøg stadig har formaaet at hævde deres førende Stilling, og Mandefaldet af gamle Bygninger har derfor som Regel været størst der, hvor tidligere Slægter byggede rigest og bedst.

Hvorledes man end stiller sig til dette Forhold, ét er i alle Tilfælde givet:

den gamle Købstad er ved at dø, Sjælen er jaget ud af dens Krop, og kun i enkelte Smaabyer klynger den sig endnu til sin gamle Bolig. Alle Kræfter, Institutioner og Privatpersoner, som troligt virker sammen i Kampen for at bevare de synlige Minder om vor Fortid, har maattet indskrænke deres Bestræbelser til enkelte, fremragende Monumenter; thi Smaahusenes store Flok er fortabt, Gadernes Poesi staar ikke til at redde, — nu som før er Byen først og fremmest en levende Organisme, som i sin Kamp for Tilværelsen stadig omdanner sine Former.

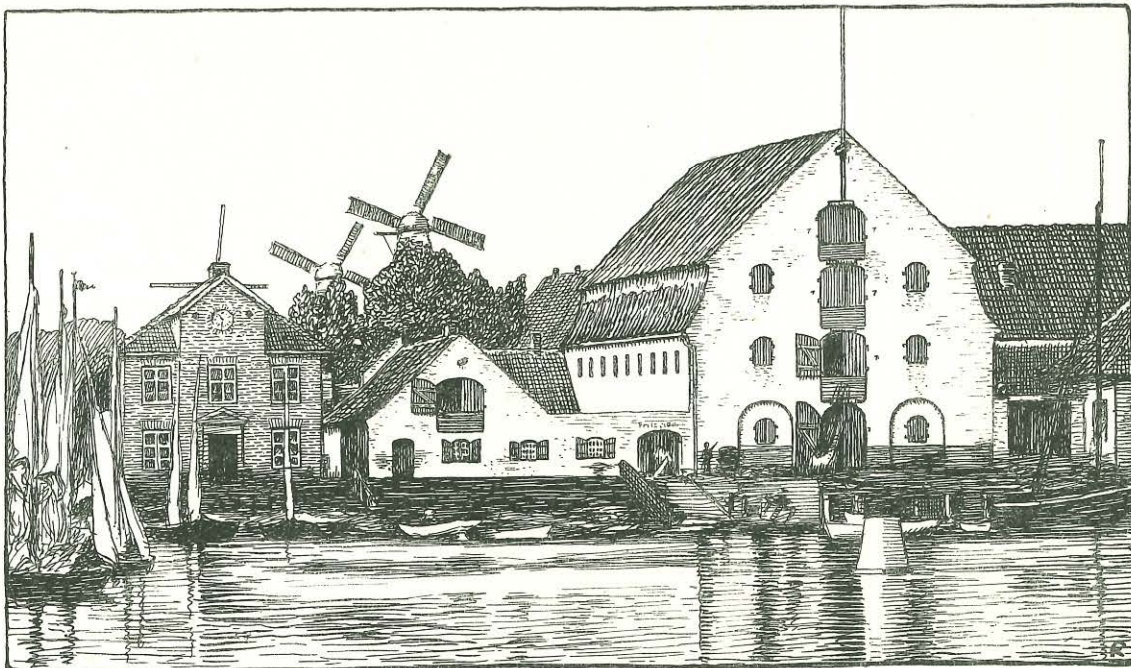
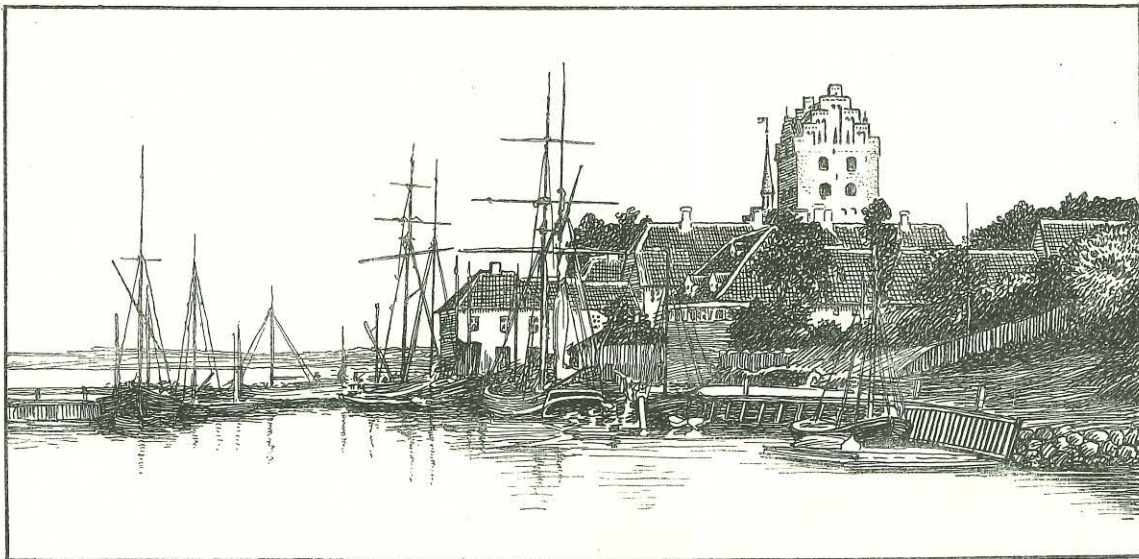
Forfølgelsen af det gamle har stundom søgt at finde Vaaben netop i dette Forhold. Helheden er jo borte, siger man, hvorfor saa klamre sig til en Enkelthed hist og her, som ganske vist er skøn, særpræget og sjælden, men i de forandrede Omgivelser dog har mistet sin Forudsætning og kun virker forstyrrende i Gaden.

Dette Raisonnement vidner om afstumpet Fantasi og svigtende Følelse for Monumentet; thi selv i sønderbrudt Ramme vil det magtfuldt gøre sig gældende, den Aand, som lyser af dets Linjer, formaar overlegent at tage Kampen op med Naboerne og slaa igennem i Kraft af sin Styrke.

Uventet og overraskende kan man møde et gothisk Stenhus eller en knægtbygget Gaard i Rækken af nymodens Huse, en fremmed i den flygtige Flok, men et Bygværk af sjælden Støbning, som med Aarhundreders Hævd staar med Foden paa egen Jord.

Som Klang af en Klokke, der midt i Dagens jagende Uro og Travlhed pludselig lader sin dybe Tone klinge og bringer en og anden til at standse og lytte, saaledes løfter slig en gammel Bygning sig ærværdigt i Gaden og giver den et umisteligt Præg af Højtid. —

MIDDELFART
HAVNEN 1870

HELSINGØR
HAVNEN FØR JERNBANESTATIONENS OPFØRELSE